Maria Stanciu Istrate

APA CERTĂRII ÎN *PSALTIRILE* ROMÂNEȘTI DIN SECOLELE AL XVI-LEA – AL XVII-LEA: VARIAȚIE LEXICALĂ ȘI FILIAȚIE TEXTUALĂ

INTRODUCERE

În *Psaltirea* din secolul al XVI-lea, în doi psalmi care reiau, într-o formă poetică, teme caracteristice tradiției deuteronomice – respectarea Legii și a poruncilor, precum și rememorarea evenimentelor Exodului (Onișor 2001: 30) – apare o expresie neobișnuită, care desemnează un loc biblic și prezintă variații de la o versiune la alta: *apa de ceartă, apa de împutare, apa împutată, apa ocărâtă, apa de prigoană, apa strigariei*. Cercetarea de față își propune analiza acestei sintagme biblice, care nu a fost, după cunoștința noastră, examinată sistematic până în prezent. Într-o formă sau alta, denumirea este atestată în toate versiunile cercetate, fie ele unilingve – *Psaltirea Hurmuzaki* (PH, 1491–1516[1]), *Psaltirea românească* a lui Coresi (CP, 1570), *Psaltirea Scheiană* (PS, 1573–1578[2]) – fie slavo-române: *Psaltirea Ciobanu* (PC, 1573–1585[3]), Coresi, *Psaltirea* slavo-română (CP_1, 1577), Șerban Coresi, *Psaltirea* slavo-română (CP_2, 1589). *Psaltirea Voronețeană* (1551–1558[4]) este lacunară în aceste porțiuni de text și, prin urmare, nu a putut fi inclusă în comparație.

Secolul al XVI-lea

În cea mai veche versiune păstrată a *Psaltirii*, în primul dintre cele două contexte, locul respectiv este desemnat prin sintagma *apa de ceartă*:

(1) *ascultaiu-te întru ascu<n>sa vihorului <și> ispitiiu-te la* ***apa de ceartă*** (PH, ps. 80:8).

În celelalte versiuni, termenul *ceartă* este înlocuit sistematic prin *împutare:*

(1) *auziiu-te de ascuns vihor și ispitiiu-te în* ***apă de împutare*** (CP, CP^1, ps. 80:6);
(1) *audziu-te de ascunsu vihoru și ispitiiu-te în* ***apă de împutare*** (PS, ps. 80:8);

[1] Pentru datare, vezi Mareș 2000: 682–683.
[2] Pentru datare, vezi Mareș 1984: 197; cf. Blücher 1967: 425, care propune, fără argumente, intervalul 1573–1574, menționând însă că datarea „trebuie confirmată și prin studiul hârtiei de import cu filigranul «mistreț».
[3] Pentru datare, vezi Mareș 1972: 263–268.
[4] Pentru datare, vezi Mareș 1984: 198.

LR, LXXV, nr. 2–3, p. 509–523, București, 2026

DOI: 10.59277/LR.2026.2-3.24

(1) *audziiu-te de ascuns vihor și ispitiiu-te în* ***apă de împutare*** (PC, ps. 80:6);
(1) *auziiu-te în ascuns vihor, ispitiiu-te la* ***apă de împutare*** (CP[2], ps. 80:6).

În cel de-al doilea context care trimite la același loc, traducătorul sau copistul PH abandonează soluția *apa de ceartă* și introduce forma *apa strigariei*:

(2) *<Şi> mâniară-l la* ***apa strigariei*** *<şi> mânios au fost Moisi prentru ei* (PH, ps. 105:32).

În celelalte versiuni, soluțiile sunt diferite: Coresi (în *Psaltirea* românească și în cea slavo-română), precum și *Psaltirea Ciobanu* utilizează sintagma *apa ocărâtă*, în timp ce în versiunea revizuită a lui Șerban Coresi apare *apa de prigoană*, iar în *Psaltirea Scheiană – apa împutată*:

(2) *și mâniară el la* ***apa ocărâtă*** *și amărât fu Moisi derept ei* (CP, CP$_1$, PC, ps. 105:32);
(2) *și măniară elu la* ***apă împutată*** *și amărit fu Moisii derept ei* (PS, ps. 105:32);
(2) *și mâniară ei la* ***apa de prigoană*** *și amărât fu Moisi derept ei* (CP$_2$, ps. 105:32).

Analiza textului slavon din redacțiile bilingve ale *Psaltirii* arată că tuturor denumirilor românești menționate le corespunde în mod constant sintagma **водѣ прѣпѣканїа**, alcătuită din **водѣ**, forma de locativ singular a lui **вода** „apă”, și **прѣпѣканїа**, genitivul substantivului **прѣпѣканїѥ** *contradictio* (v. Miklosich, s.v.), derivat din verbul **прѣпѣкати** *contradicere* (*ibidem*):

(1) **оуслышахтѫ въ таинѣ боугрнѣ и искоуси^{х} те на водѣ прѣпѣканїа** (CP$_1$, ps. 80:6);
(1) **оуслышахтѫ въ таинѣ боугрнѣ и искоуси^{х}тѫ на водѣ прѣпѣканїа** (PC, ps. 80:6);
(1) **оуслышахтѫ въ таинѣ боугрнѣ и искоуси^{х}тѫ на водѣ прѣпѣканїа** (CP$_2$, ps. 80:6);

(2) **и прогнѣвашѫ и на водѣ прѣпѣканїа и озлоблень бы^{с} мѡѵ̈си и^{х} ради** (CP$_1$, ps. 105:32);
(2) **и прогнѣвашѫ и на вѡдѣ прѣпѣканїѥ и озлоблень бы^{с} мѡѵ̈си и^{х} ради** (PC, ps. 105:32);
(2) **и прогнѣвашѫ и на водѣ прѣпѣканїа и озлоблень бы^{с} мѡѵ̈си и^{х} ради** (CP$_2$, ps. 105:32).

Așadar, avem de-a face cu un calc frazeologic în care cel de-al doilea termen al sintagmei variază în funcție de intervențiile copiștilor sau ale revizorilor formei tipărite (Mareș 1982: 258–259). Ne aflăm, astfel, în fața unui context diagnostic pentru filiația *Psaltirilor* din secolul al XVI-lea. Dacă în primul context *Psaltirea Hurmuzaki* se opune, prin *apa de ceartă*, tuturor celorlalte versiuni, în care întâlnim varianta *apa de împutare*, în cel de-al doilea verset tradiția se fragmentează, permițând delimitarea a patru categorii de texte. Și în acest caz, *Psaltirea Hurmuzaki* rămâne

singulară, cu varianta *apa strigariei*, după cum întâlnim soluții unice și în *Psaltirea Scheiană*: *apa împutată*, apropiată de soluția dominantă din versetul precedent, sau *apa de prigoană*, în versiunea revizuită a lui Șerban Coresi, care înlocuiește varianta *apa ocărâtă*, atestată, deopotrivă, în versiunile diaconului Coresi și în *Psaltirea Ciobanu*:

a) *apa strigariei* – PH
b) *apa ocărâtă* – CP, CP_1, PC
c) *apa împutată* – PS
d) *apa de prigoană* – CP_2

Sintagma slavonă **вода прѣрѣканїа** reproduce fidel sintagma grecească *ὕδωρ ἀντιλογίας* „apa împotrivirii” din *Septuaginta*:

(1) *ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταιγίδος, ἐδοκίμασά σε ἐπὶ* ***ὕδατος ἀντιλογίας*** (LXX, ps. 80:8);
(2) *καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐφ᾽* ***ὕδατος ἀντιλογία***ς (LXX, ps. 105:32).

La rândul lor, traducătorii *Septuagintei* au redat prin expresia *ὕδωρ ἀντιλογίας* sintagma ebraică **מֵי מְרִיבָה** (*mê mərîḇāh*), „apele Meribei”, unde *mərîḇāh* provine din rădăcina *rîb* „a se certa, a avea litigiu”. Prin urmare, lanțul de transmitere al sintagmei analizate este: ebraică (*mê mərîḇāh*) → greacă (*ὕδωρ ἀντιλογίας*) → slavonă (**вода прѣрѣканїа**), fiecare etapă păstrând ideea centrală de „dispută” sau „contrazicere”.

Aceste denumiri își au originea în episodul biblic al revoltei israeliților în pustiu, consemnat în Exod 17:1–7 și reluat în Numerii 20:1–13. Pentru contextualizare, reproducem mai jos fragmentele relevante din *Palia de la Orăștie* și din *Biblia* de la București:

Palia de la Orăștie	**Biblia de la București**
Toată gloata fiilor lu Israil afară purceaseră den pustinea Sinului, cineși după șireagul său, cum Domnul lor lăsase. Descălecară în Rahidim, acolo n-avea nărodul apă de-a bearea. Și ***se împuta*** *cu Moisi și aceasta dzicea: „Dați-ne apă, cum să bem”. Dzise Moisi lor: „Ce vă împutați cu mine, căce ispitiți pre Domnul?” Când iară acolo nărodul se-ară însătoșa pentru nișțota apeei, vreviră în aleanul lu Moisi și aceasta dziseră: „Căce ne-ai adus afară den Eghipet cum noi, coconii noștri și dobitoacele noastre de seate să ne omoară?” Moisi iară strigă cătră Domnul și dzise: „Ce voiu face cu cest nărod, nu cu mult cătr-îns, de ci mă*	*Și să ridică toată adunarea fiilor lui Israil de la pustiiul Sin, după taberele lor, pren cuvântul Domnului, și să tăbărâră la Rafidin. Și nu era apă la norod să bea. Și* ***huliia*** *norodul cătră Moisi, zicând: „Dă-ne noao apă ca să bem”. Și zise lor Moisi: „Ce mă huliți pre mine și ce ispitiți pre Domnul?” Și însetoșă acolo norodul de apă și gâlceviia norodul pre Moisi, zicând: „Pentru ce aceasta ne-ai suit pre noi den Eghipet să ne omori pre noi și copiii noștri și dobitoacele noastre de seate? Și strigă Moisi cătră Domnul, zicând: „Ce voiu face norodului acestuia? Încă puțin și mă vor ucide cu pietri”. Și zise Domnul Cătră Moisi: „Pasă înaintea norodului acestuia și ia cu tine din bătrânii*

*vor cu pietri împroșca?" Dzise Domnul lui: „Pasă înaintea nărodului și ia cu tine câțiva dintre bătrânii lu Israil și-ți ia a mână toiagul tău, cu care apa-i lovit și pasă. Iată, eu înainte-ți voi sta într-un stean de piiatră în Horev și loveaște steanul și va ieși apă dentr-însul, cum să bea gloatele". Și Moisi așa feace înaintea bătrânilor lu Israil. Și chiemară locul acela **Mașa** și **Meriva**, pentru împutăciune fiii lu Israil și pentru ce pre Domnul ispitise aceasta dzicând: „Între noi e Domnul au nu-i?"* (PO, Ex. 17:1–7)	*norodului și toiagul cu carele ai lovit râul, ia-l a mână-ți și mergi. Aicea eu stau mai înainte de a mearge tu acolo pre piatră în Horiv. Și vei lovi piatra și va ieși dentr-însa apă și va bea norodul". Și făcu Moisi așa înaintea fiilor lui Israil. Și numi numele locului aceluia **Ispită** și **Hulă** pentru **hula** fiilor lui Israil și pentru că ispitiia pre Domnul zicând: „De iaste Domnul între noi au ba?"* (BB, Ex. 17:1–7)
–	*Și veniră fiii lui Israil, toată adunarea, la pustiiul lui Sin, în luna dentâi. Și rămase nărodul la Cadis. Și muri acolo Mariam și să îngropă acolo. Și nu era **apă** la adunare. Și să adunară preste Moisi și Aaron. Și **suduia** nărodul pre Moisi zicând: „Macară să fim perit în perirea fraților noștri înaintea Domnului". Și pentru că ce ați suit adunarea Domnului la pustiia aceasta ca să ne omorâți pre noi și dobitoacele noastre? Și pentru că ce aceasta ne-ați suit pre noi de la Eghipet ca să venim la locul acest rău, loc carele nu să samănă nici zmochini, nici vii, nici rodii, nici **apă** iaste de băut?" Și veni Moisi și Aaron de la fața adunării la ușa cortului mărturiei și căzură preste față și să ivi slava Domnului către dânșii. Și grăi Domnul către Moisi zicând: „Ia toiagul tău și adună adunarea, tu și Aaron, frate-tău, și grăiț către piatră înaintea lor și va da **apele** ei. Și veț scoate lor **apă** den piatră și veț adăpa adunarea și dobitoacele lor". Și luo Moisi toiagul den naintea Domnului, după cum au poruncit Domnul. Și adună Moisi și Aaron adunarea den naintea pietrii și zise către ei: „Ascultați-mă, cei neascultători! Au den piatra aceasta voiu scoate voao **apă**?" Și rădicând Moisi mâna lui, au lovit piatra cu toiagul de doao ori. Și ieși **apă** multă și bău adunarea și dobitoacele lor. Și zise Domnul către Moisi și Aaron: „Căci nu ați crezut, să mă sfințiți înaintea fiilor lui Israil, pentru aceaea nu veți băga voi adunarea aceasta în pământul care am dat lor". Aceasta e **Apa Pricii**, căci se-au suduit fiii lui Israil înaintea Domnului și să sfînți întru ei.* (BB, Num. 20, 1–13)

Pe scurt, ajuns în pustiu, poporul lui Israel se îndoiește de prezența divină și se ceartă cu Moise, după ce fusese scos din Egipt și dus într-un loc lipsit de apă. La porunca Domnului, Moise lovește stânca, iar din ea țâșnește apă. Acest loc al nemulțumirii primește în ebraică o denumire etiologică, מְרִיבָה *(mərîḇāh)* „ceartă, dispută" din sintagma מֵי מְרִיבָה *(mê mərîḇāh)* „apele Meribei" (TM, Ex. 17:7), care funcționează ulterior ca toponim. Odată fixată ca nume de loc, denumirea este reluată ca atare în textul masoretic și în alte pasaje biblice, ca *Numeri* 20:13, *Deuteronom* 32:51, iar ulterior și în *Psalmi* (TM ps. 81:7, ps. 106:32). Așa cum am observat deja, în *Septuaginta*, *mərîḇāh* nu este interpretat însă ca nume propriu de loc, ci este echivalat prin *ἀντιλογία*, redat la rândul său în slavonă prin **прѣпирканиѥ**. Cât privește *Vulgata*, aceasta urmează *Septuaginta*:

(1) *probavi te apud* ***aquam contradictionis*** *diapsalma* (Vulg., ps. 80:8);
(2) *et inritaverunt ad* ***aquam contradictionis*** (Vulg. ps. 105:32).

Textul din *Palia de la Orăștie* confirmă caracterul etiologic al denumirii, precizând că locul a fost numit *Mașa și Meriva* „pentru împutăciune fiii lui Israil". Această explicitare a sensului originar („împotrivire, reproș") arată că toponimul este direct legat de un act de conflict verbal, ceea ce explică oscilațiile lexicale din tradiția românească ulterioară, generate de eforturile traducătorilor și copiștilor de a reda cât mai adecvat acest sens. Prezența lui *Meriva* în PO se explică prin faptul că textul urmărește îndeaproape *Pentateuhul* maghiar al lui Gáspár Heltai, care conservă toponimele ebraice: *Es neuezéc aszt à helt* ***Massanac*** *es* ***Meribanac****...*[5]. În schimb, toponimelor *Mașa* și *Meriva* din *Palia de la Orăștie* le corespund în *Biblia* de la București formele *ispită* și *hulă*, care redau semnificația acestora și reflectă tradiția greco-slavonă.

Secolul al XVII-lea

Față de epoca apariției primelor traduceri românești, caracterizată printr-o mare varietate de soluții lexicale, în secolul următor se observă o anumită convergență. Pentru a surprinde selecția operată de traducători la acest nivel, am urmărit prezența sintagmei analizate în cinci tipărituri din sec. al XVII-lea – *Psaltirea de la Bălgrad* (1651), Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (1673) și *Psaltirea de-nțăles* (1681), *Psalmii* din *Biblia* de la București (1688) și *Psaltirea* tipărită de Antim Ivireanul (1694) – și în trei manuscrise. Două dintre acestea – ms. rom. 4389 (1665–1672)[6]

[5] Contextul maghiar este reprodus după ediția *Paliei de la Orăștie* (PO: 236), care transcrie în subsol textul *Pentateuhului* lui Gáspár Heltai

[6] Vezi Cândea 1979: 131, care, în sprijinul datării propuse, precizează că „traducerea trebuie să fi fost făcută înainte de revizia din ms 45"; cf. Ștrempel 1987: 438, care încadrează manuscrisul într-un interval mai larg: cca 1660–1675.

de la BAR București și ms. rom 45 (1683–1686)[7] de la BAR Cluj – cuprind versiuni preliminare ale traducerii *Vechiului Testament*, tipărit în cadrul *Bibliei* de la București, iar cel de-al treilea, ms. rom. 540 (1633–1639)[8], realizat la Mănăstirea Bisericani, conține, între f. 1–159^{v}, o variantă a *Psaltirii* în care traducătorul, sau poate copistul, introduce în unele situații soluții alternative de traducere.

Versiunile din secolul al XVII-lea ale psalmilor nu mai păstrează decât în mod izolat termenii întâlniți în secolul precedent. Astfel, *prigoană* este atestat în primul context doar în *Psaltirea de-nțăles* a lui Dosoftei, iar în cel de-al doilea în *Psaltirea de la Bălgrad* și în ms. rom. 45. În majoritatea versiunilor, celelalte variante sunt înlocuite prin *price* ori derivate ale acestuia. În plus, în *Psaltirea* de la Bisericani din ms. 540, *price* apare în concurență cu *pârâ*, folosit în ambele contexte ca soluție alternativă de traducere. Cât privește soluția *apa de sfadă* din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (DPV), aceasta pare să fi fost determinată de constrângeri de ordin prozodic.

Cea mai importantă observație care poate fi făcută în legătură cu sintagma analizată este aceea că, în cea mai veche tipăritură din secolul al XVII-lea, respectiv în *Psaltirea de la Bălgrad*, în primul dintre psalmii analizați, psalmul 80, apare folosit pentru prima oară toponimul *Meriba*, pentru care este folosită nota marginală *de prigoană*, semnalată prin asterisc (v. fig. I):

(1) *auziiu-te întru ascunsul vivorului* (2)[9] *auziiu-te întru*[10] *valurele vivorului*[11] *și te ispitiiu la* ***apă de price*** (2)[9] *și te ispitiiu la* ***apă de pârâ*** (ms. rom. 540, ps. 80:6);
(1) *auzitu-te-am întru ascunsul tunetului, ispititu-te-am la* ***apele Meribei*** (PB, ps. 80:6);
(1) *auzitu-te-am în ascunsul vihorului, ispitutu-te-am la* ***apa pricei*** (ms. 4389, ps. 80:6);
(1) *Ș-am grăit cu tine-n holbură de pară / Și cu* ***apa*** *te-am cercat, de să ști-n țară* (DPV, ps. 80);
(1) *ascultatu-te-am întru ascundere de vihor, ispititu-te-am la* ***apa pricei*** (ms. 45, ps. 80: 6);
(1) *audzâtu-ț-am într-ascunsul holburii, ispititu-te-am la* ***apa de prigoană*** (DP, ps. 80:6);
(1) *ascultatu-te-am întru ascundere de vifor, ispititu-te-am la* ***Apa Pricei***[12] (BB, PA,ps. 80: 6).

[7] Pentru datare, vezi Cândea: 111.

[8] Pentru datare, vezi, Mutalâp, Timotin 2026: 32.

[9] Urmează o soluție alternativă de traducere, marcată în manuscris prin slova-cifră ѯ, notată deasupra unui punct roșu îngroșat și transcrisă de noi între paranteze rotunde.

[10] În continuare scris *ascunsul* și tăiat cu roșu.

[11] Cuvânt omis și adăugat supraliniar, la corectură, probabil de altă mână.

[12] Am păstrat uzul majusculei din edițiile consultate, unde aceasta marchează reinterpretarea sintagmei ca toponim.

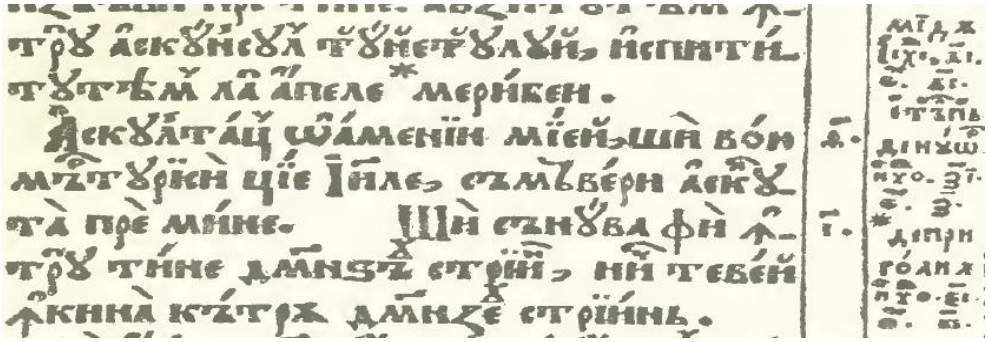

Fig. 1. PB: 156

În cel de-al doilea context, *Psaltirea de la Bălgrad* păstrează însă traducerea toponimului, folosind varianta *Apele Prigoanii*:

(2) *Și-l mâniiară pri-ns la* ***apa cea de price*** (2)[9] *și-l mâniiară pri-ns la* ***apa cea de pârâ*** (ms. rom. 540, ps. 105: 32);
(2) *Și-l mâniară pre el la* ***Apele Prigoanii*** (PB, ps. 105:32);
(2) *Și-l mâniiară la* ***apa pricirei*** *și fu Moisi în răotate pentru dânșii* (ms. 4389, ps. 105: 32);
(2) *Mâniară-l la* ***apa de sfadă****, / De păți printr-înș Moisei dosadă* (DPV, ps. 105);
(2) *Și-l mâniară pre el la* ***apa prigoanei*** *și fu în rău Moisi pentru ei* (ms. 45, ps. 105: 32);
(2) *Și-l mâniară pre îns la* ***apa de price*** *și dosădit fu Moisi pentru dânșii* (DP, ps. 105:32);
(2) *Și-l mâniară pre el la* ***Apa Pricei*** *și să dosădi Moisi pentru ei* (BB, PA, ps. 105: 32).

Este cunoscut faptul că, în sec. al XVII-lea, sursele traducerilor românești ale textului biblic se diversifică, celor slavone adăugându-li-se cele grecești și latine. Pentru traducerea versiunii tipărite la Alba Iulia, cărturarii din jurul mitropolitului Simion Ștefan confruntă traducerile grecești și latine umaniste (*Vetus Latina* și *Nova*) cu textul ebraic, pentru a obține o versiune românească fidelă și clară (Moraru 2001: 44). Metodele criticii filologice umaniste aplicate în *Psaltirea* bălgrădeană fuseseră introduse în spațiul ortodox prin *Noul Testament de la Bălgrad*, „prima traducere umanistă românească în care soluția finală este însoțită de un «aparat critic», cuprinzând nu numai glosări de diverse tipuri, ci și soluțiile diferite găsite la alții sau posibile în principiu, precum și explicații de conținut” (Avram 1990: 24). Într-o manieră asemănătoare vor proceda și traducătorii *Bibliei* de la București, care vor folosi ca text de bază versiunea grecească a *Septuagintei* (Frankfurt pe Main, 1587), iar ca versiuni de control traducerea slavonă a *Bibliei* (Ostrog, 1581) și *Vulgata* latină în edițiile apărute în epocă (Cândea 1979: 116–122).

Aceste transformări nu afectează decât parțial variantele expresiei analizate, întrucât, în psalmii 80 și 105, între slavonă, greacă și latină nu există diferențe semnificative în desemnarea toponimului analizat: în toate aceste limbi avem a face cu sintagme stabile construite în jurul ideii de *contrazicere* sau *împotrivire*. Apariția variantei *Apele Meribei* în psalmul 80:6 din *Psaltirea de la Bălgrad* confirmă raportarea la textul ebraic, menționată, de altfel, chiar de traducători în predoslovie:

> „Pentr-aceaea și noi, izvodind *Psaltirea* lui David proroc, mai vârtos ne-am silit a socoti izvodul limbii jidovești, întru carea iaste scrisă; și după aceaea am socotit izvoadele a mulți dascali mari. Și carii am vădzut că să mai apropie de izvodul lui Izrail, noi am ținut împreună cu ei. După aceastea, am socotit și izvodul celor 72 de dascali, carii au izvodit den limbă jidovască, în grecească (din grecească, dup-aceaea, în multe limbi). Și care am vădzut că nu s-au foarte depărtat de izvodul jidovăsc, noi am lăsat la loc; numai că am sămnat cum că să osibește de cel jidovesc, și unele cuvente le-am pus pre rând, ce le-am închis în parintijiș, cumu-s ceastea (); iară altele le-am pus pre margene cu ceaste slove: *jidovește nu-i*, ce să zice că în izvodul jidovesc nu-s" (PB, f. 299^{v}–300^{r}).

Cu privire la posibilul „izvod jidovesc" menționat nu numai în predoslovie, ci și în foaia de titlu a tipăriturii, Mihai Moraru consemnează: „dacă admitem că prin «izvod jidovesc» autorii se referă la o ediție bilingvă cu text ebraic și traducere latină, alta decât cea din *Vulgata*, atunci afirmația lor poate fi considerată corectă" (Moraru 2001: 39).

Introducerea toponimului *Meriba* susține, așadar, raportarea la sursa primă a psalmilor, fie direct, fie prin intermediul edițiilor biblice occidentale, care consemnau forma ebraică în aparatul critic. Faptul că în Ps. 105:32 aceeași versiune recurge la traducerea toponimului (*apele prigoanii*) confirmă caracterul eclectic al metodei adoptate de traducătorii din jurul lui Simion Ștefan, care reproduceau, în acest context forma întâlnită în *Septuaginta* sau în *Vulgata*, lipsită, probabil, de o referință marginală la textul ebraic. Dincolo de toate aceste ipoteze, un fapt rămâne cert, acela că, într-o formă sau alta, în traducerea *Psaltirii de la Bălgrad* a fost implicată și o redacție ebraică.

Însă chiar și așa, cu păstrarea toponimului ebraic *Meriba*, sintagma este lipsită de transparență, întrucât ar putea lăsa impresia unei *ape* care a purtat acest nume, când, în realitate, desemnează locul în care poporul s-a răzvrătit împotriva lui Moise și a lui Aaron, *certându-i, imputându-le, ocărându-i, prigonindu-i* sau *strigând* împotriva lor din cauză că această *apă* le lipsea. De altfel, chiar autorii au simțit nevoia unei note marginale explicative în care au introdus varianta apărută în sec. al XVI-lea în versiunea lui Șerban Coresi, adoptată, în primul verset citat, și de Dosoftei, iar în cel de-al doilea, în ms. rom. 45. Traducerea literală a expresiei în greacă, slavonă și, ulterior, în română, nu rezolvă problema, decodarea ei fiind accesibilă doar

cunoscătorilor textului biblic. Diversitatea soluțiilor lexicale în română nu este arbitrară, ci reflectă modul în care traducătorii și, ulterior, copiștii și revizorii au interpretat semantic termenul slavon **прѣрѣканиѥ** („dispută, ceartă, împotrivire"). Fiecare dintre aceștia s-a străduit să corecteze, să clarifice ori să adapteze expresia, recurgând la determinanți al căror sens dominant nu este identic:

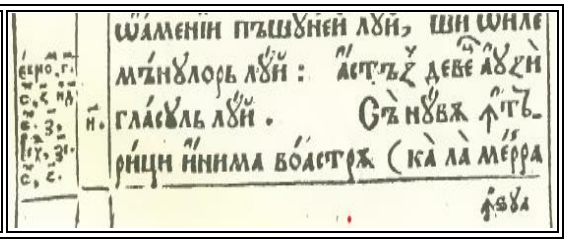
slavonă	română	sens dominant
на водѣ прѣрѣканїа (CP_1, CP_2, PC); cf. **на водѣ прѣрѣканїѧ** (*Biblia* de la Ostrog)	*(apa de) împutare, apa împutată*	reproș, învinuire
	(apa de) ceartă	dispută directă
	(apa) ocărâtă	ocară, insultă
	(apa de) pâră	acuzație
	(apa de) price	dispută, litigiu
	(apa) pricirei	conflict, ceartă
	(apa de) prigoană	persecuție, ostilitate
	(apa de) sfadă	ceartă, dispută
	(apa) strigariei	ceartă zgomotoasă

Se observă o glisare semantică în câmpul conflictului verbal, determinată de modul în care termenul slavon a fost interpretat și adaptat în diferitele versiuni românești. Variabilitatea expresiei se explică prin absența unei tradiții fixate și a unei autorități textuale dominante, ceea ce favorizează apariția variațiilor de la o copie la alta. Din punct de vedere etimologic, patru dintre lexemele care variază în cadrul sintagmei provin, direct sau indirect, din latină, iar celelalte din slavonă. Cu excepția lui *ceartă*, toți ceilalți termeni s-au arhaizat. Atragem atenția asupra formei de infinitiv lung *strigare*, care nu mai circulă în româna contemporană cu sensul „strigăt, gălăgie mare, vacarm".

formă	origine
ceartă	< *certa* < lat. *certare*
împutare, împutată	< *împuta* < lat. *imputare*
ocărâtă	< *ocărî* < sl. **окарıати**
pâră	< *pârî* < sl. **пьрѣти**
price	< sl. **притча**
pricire	< *prici* < *price* < sl. **притча**
prigoană	< *prigoni* < sl. **пригонити**
sfadă	< sl. **съвада**
strigare	< *striga* < lat. **striga*

Merra și echivalentele ei

În psalmul 94 din *Psaltirea de la Bălgrad*, între paranteze rotunde, apare o variantă a toponimului *Meriba*: *Merra*. Spre deosebire de *Meriba*, noua variantă, susținută marginal de referința la Exod 17:7, nu mai funcționează ca determinant al lui *apă* (*apele Meribei*), ci apare autonom:

(3) *Să nu vă întărâtați inima voastră (ca la **Mera**, în dzua prigoanei în pustie), întru carea mă ispitiră pre mine părinții voștri* (PB, Ps. 94:8–9)	

În versiunile din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, în locul toponimului regăsim lexeme abstracte, care exprimă stări afective (*mânie*, *mâniiare*, *amărâtură*, *amărăciune*).

Secolul al XVI-lea

(3) PH – lacună
(3) *nu învârtoșareți inema voastră, ca în **mânie**, după zi ispitirea în pustie, io ispitiră-mă părinții voștri* (CP, CP[1], Ps. 94:9–11);
(3) *nu învârtoșareți inema voastră, ca în **mânie**, după dzi ispitire în pustie, io ispitiră-me părinții voștri* (PS, Ps. 94:9–11);
(3) *nu învârtoșareți inema voastră, ca în **mânie**, după dzi ispitirea în pustie, io ispitiră-mă părinții voștri* (PC, Ps. 94:9–11);
(3) *nu învârtoșareți inimile voastre, ca întru **mâniiare**, după zilele de ispitirea din pustie, io ispitiră-mă părinții voștri* (CP[2], Ps. 94:9–11).

Secolul al XVII-lea

(3) *nu vă năsilnicireți inimile voastre ca întru ziua **mânii*** (2)[9] *nu vă îngreunareți inimile voastre ca întru zioa **mânii**, după zilele ispitirii în pustie, unde mă ispitiră părinții voștri* (ms. rom. 540, Ps. 94);
(3) *nu năprăsniciți inima voastră, ca întru **mânie** în vreamea ispitirii în pustie, unde m-au ispitit părinții voștri* (ms. rom. 4386, Ps. 94:8–10);
(3) *Nu năsprireț inemile vostre ca întru **amărâtură**, ca dzua isiptii în pustie, unde mă ispitiră părinții voștri* (DP, Ps. 94:8–10);

(3) *Nu învârtoșați inimile voastre, ca întru* ***amărăciune****, la dzua ispitirei întru pustiiu, unde m-au ispitit pre mine părinții voștri* (ms. rom. 45, Ps. 94:8–10);
(3) *Nu învârtoșaț inemile voastre, ca întru* ***amărăciune****, ca zioa ispitirii în pustie, unde m-au ispitit pre mine părinții voștri* (BB, PA, Ps. 94:8–10);

În versiunile bilingve, termenilor evidențiați le corespunde sl. **прогнѣваніе** „irritatio” (v. Miklosich, s. v.)

(3) **не ѡжестите срⷭцⷯ вашихъ ꙗко въ прогнѣвани по дн҃и искѹшенїа** ... (CP$_1$, Ps. 94:9);
(3) **не ѡжестите срⷭцⷯ вашиⷯ ꙗко въ прогнѣвани по дн҃и искѹшенїе** ... (PC, Ps. 94:9);
(3) **не ѡжестите срⷭцⷯ вашиⷯ ꙗко въ прогнѣвани по дн҃и искѹшенїа** ... (CP$_2$, Ps. 94:9);
(3) **не ѡжестите сърдецъ вашихъ ꙗко въ прогнѣваніи по дн҃и искѹшенїѧ** ... (DP, Ps. 94:8–9).

La rândul ei, slavona reproduce, în acest context, gr. *παραπικρασμός*, care traduce toponimul ebraic *ki-mərîḇāh*:
(3) *μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ* ***παραπικρασμῷ*** *κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ* ... (LXX, Ps. 94:8).

Prin urmare, variația lexicală din traducerile românești se dezvoltă pe fondul unei reinterpretări semantice deja prezente în tradițiile greacă și slavonă, unde toponimul ebraic este redat prin lexeme abstracte precum παραπικρασμός și **прогнѣваніе**, care se alătură echivalărilor *ἀντιλογία* și **прѣрѣканиⷦ**, din psalmii 80 și 105.

Epoca modernă

În mod semnificativ, traducerile românești moderne perpetuează ambele direcții moștenite din tradiția veche: pe de o parte, conservarea toponimului ebraic *Meriba* în versiunile influențate de textul masoretic, pe de alta, traducerea acestuia în versiunile dependente de tradiția *Septuagintei*. În versiunea sinodală din 1914, în cei doi psalmi mai apărea încă expresia *apa prigonirii*, foarte apropiată de variantele *apa de prigoană* din secolul al XVI-lea și *apa prigoanei* din secolul al XVII-lea. Această expresie va fi înlocuită, în cele din urmă, în versiunea din 1995, de forma *apa certării*. În schimb, în versiunile care valorifică în mod direct textul masoretic – *Biblia* tradusă de Dimitrie Cornilescu (1921) și *Biblia* tradusă de Vasile Radu și

Gala Galaction (1939) – componenta variabilă a expresiei este redată prin toponimul *Meriba*:

B 1914	**B 1921**	**B 1939**	**B 1995**
*cercatu-te-am la **apa prigonirei*** (B 1914, ps. 80:6)	*te-am încercat la **apele Meriba*** (ps. 81:7)	*te-am ispitit la **apa Meribei*** (B 1939, ps. 81:8);	*te-am cercat **la apa certării*** (B 1995, ps. 80:6)
*Și l-au mâniat pre el la **apa prigonirii*** (B 1914, ps. 105:32)	*Ei au mâniat pe Domnul **la apele Meriba*** (ps. 106:32)	*Și-l întărâtară iarăși la **apele Meribei*** (B 1939, ps. 106:32)	*Apoi L-au mâniat pe El la **apa certării*** (B 1995, ps. 105:32)

CONCLUZII

Apa de ceartă, cu diversele ei variante, nu reprezintă o imagine poetică generală, cum s-ar putea interpreta la prima vedere, ci constituie o aluzie istorico-teologică la un episod în care poporul s-a certat cu Moise și, implicit, cu Dumnezeu. În *Psalmi,* expresia funcționează ca simbol al neascultării și încercării credinței, iar sensul ei este expus în *A doua Carte a lui Moise*: *De aceea s-a pus locului aceluia numele: Masa și **Meriba**, pentru că acolo cârtiseră fiii lui Israel și pentru că ispitiseră pe Domnul, zicând: „Este, oare, Domnul în mijlocul nostru sau nu?”* (B 1995, Ex. 17:7).

Analiza versiunilor românești ale *Psaltirii* din secolele al XVI-lea și al XVII-lea arată că sintagma slavonă **вода прѣрѣканиꙗ**, corespunzătoare grecescului *ὕδωρ ἀντιλογίας*, a fost redată în română printr-o varietate de echivalente aparținând câmpului semantic al conflictului verbal: *ceartă, împutare, ocărâtă, sfadă, strigare, prigoană* etc. Această variație reflectă atât absența unei norme și, implicit, libertatea traducătorilor și revizorilor în alegerea soluțiilor lexicale, cât și continuarea unor oscilații semantice deja prezente în tradițiile greacă și slavonă. Sinteza de mai jos ilustrează repartiția principalelor forme în cele două secole:

Secolul al XVI-lea

apa de ceartă	PH
apa de împutare	CP, CP[1], CP[2], PS, PC
apa împutată	PS
apa ocărâtă	CP, CP[1], PC
apa de prigoană	CP[2]
apa strigariei	PH

Secolul al XVII-lea

Apele Meribei	PB
apa de sfadă	DPV
apa de pâră	ms. rom. 540
apa de price	ms. rom. 540, DP
apa pricei	ms. rom. 4389, ms. rom. 45, BB, PA
apa pricirei	ms. rom. 4389
apa prigoanei	ms. rom. 45
Apele Prigoanii	PB

În cursul secolului al XVII-lea se observă o tendință de stabilizare terminologică, concretizată prin preferința pentru forma *apa pricei*. În acest context, *Psaltirea de la Bălgrad* ocupă un loc aparte: în ps. 80:6 apare forma *Apele Meribei*, care reproduce direct toponimul ebraic *mê mərîḇāh*, semn al consultării textului ebraic sau al unor ediții occidentale ale *Psaltirii*, în timp ce în ps. 105:32 este păstrată soluția tradițională *Apele Prigoanii*. Această alternanță confirmă caracterul eclectic al metodei de traducere adoptate de cărturarii din jurul lui Simion Ștefan.

În ansamblu, evoluția acestei sintagme ilustrează traseul complex al unui toponim biblic care, transmis prin tradiții lingvistice succesive, își pierde transparența inițială și devine, în română, rezultatul interacțiunii dintre fidelitatea față de model și efortul de interpretare. Astfel, la cei doi poli cronologici ai tradiției românești, expresia este redată prin soluții lexicale de origine latină (*apa de ceartă – apa certării*), între care se interpune o lungă perioadă de predominare a echivalentelor de origine slavonă.

BIBLIOGRAFIE

Surse

BB 1688, *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688; ed. București, 1997.

B 1914, *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a legii vechi şi a celei nouă*, tipărită în zilele Majestății Sale Carol I, Regele României, în al 49 an de slăvită domnie, Ediția Sfântului Sinod, București.

B 1921, *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, tradusă de Dumitru Cornilescu, București, text confruntat cu versiunea online diponibilă la https://old.ebible.ro/ (consultat la 15.05.2026).

B 1939, *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II, București.

B 1995, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a prea fericitului părinte Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București.

Biblia de la Ostrog (1581), tipărită de Ivan Fedorov la Ostrog, ediție digitală: Internet Archive (consultat la 15.05.2026).

CP, Coresi, *Psaltirea românească*, Șcheii Brașovului, 1570; ed. Stela Toma, București, 1976.
CP$_1$, Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Șcheii Brașovului, 1577; ed. Stela Toma, București, 1976
CP$_2$, Șerban Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1589; ed. Stela Toma, București, 1976.
DP, Dosoftei, *Psaltire de-nțăles a sfântului împărat proroc David (Psaltirea slavo-română*), Iași, 1680; ed. Mihaela Cobzaru, Iași, 2007.
DPV, Dosoftei, *Psaltire a sfântului proroc David (Psaltire în versuri)*, Uniev, 1673; ed. N. A. Ursu, Iaşi, 1974.
Ms. rom. 45, <*Biblia*>, Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române; ed. Eugen Munteanu (coordonator), Ana-Maria Gînsac *et. al.*, Iași, 2016.
Ms. rom. 540, <*Miscelaneu teologic*>, 1633–1639, Biblioteca Academiei Române, București.
Ms. rom. 4389, <*Biblia*>, cca 1660–1675, Biblioteca Academiei Române, București; ed. Eugen Munteanu (coordonator), Ana-Maria Gînsac *et. al.*, Iași, 2016.
PA, *Psaltirea a prorocului și împăratului David* (tipărită de Antim Ivireanul), București, 1694, CRV 96, BAR București.
PC, ms. rom. 3465, *Psaltire slavo-română*, 1573–1585, Biblioteca Academiei Române; ed. Mădălina Ungureanu, Ana-Maria Gînsac în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Psaltirea Voroneţeană. Psaltirea Ciobanu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2023, p. 35–185.
PH, *Psaltirea Hurmuzaki*, ms. rom. 3077, ante 1521, Biblioteca Academiei Române, București; ed. I. Ghețe și Mirela Teodorescu, București, 2005.
PO, *Palia*, Orăştie, 1582; ed. Viorica Pamfil, București, 1968.
PS, *Psaltirea Scheiană*, ms. rom. 449, <1573–1578>, Biblioteca Academiei Române; ed. I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 1916.
TM, The Westminster Leningrad Codex, disponibil online în Scripture4All Interlinear Bible, https://www.scripture4all.org/OnlineInterlinear/Hebrew_Index.htm (consultat la 15.05.2026).
LXX, Rahlfs, Alfred, rev. Robert Hanhart (eds.) 2006, *Septuaginta: Id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*. Editio altera. Stuttgart, 2006; Septuaginta online (Rahlfs–Hanhart) (consultat la 15.05.2026).
Vulg., *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, ed. Robert Weber, rev. Roger Gryson, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2007, text confruntat cu versiunea online disponibilă la https://vulgate.org/ (consultat la 15.05.2026).

Lucrari de referință

Avram, Mioara 1990, *Noul Testament de la Bălgrad. Începuturile stilului științific*, în „Academica”, 1, 1990, p. 24, 27.
Blücher, G. 1967, *Filigranele braşovene şi tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor”, XX, nr. 7, p. 421–426.
Cândea, Virgil 1979, *Traducerea integrală a* ***Vechiului Testament***, în id. *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, p. 106–122.
Al. Mareș 1972, *O nouă psaltire slavo-română manuscrisă din secolul al XVI-lea*, în *Studii de limbă literară și filologie* , vol. II, București, p. 259–299.
Mareș, Al. 1982, *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, p. 207–261.
Mareș, Al. 1984, *Datarea* ***Psaltirilor Scheiană*** *și* ***Voroneţeană***, în LR, XXXIII, 1984, nr. 3, p. 191–198.
Mareș, Al. 2000, *Considerații pe marginea datării* ***Psaltirii Hurmuzaki***, în LR, XLIX, 2000, nr. 4–6, p. 675–683.
Moraru, Mihai 2001, *Locul* ***Psaltirii*** *de la Alba Iulia (1651) între traducerile românești ale* ***Cărții Psalmilor***, în *Psaltirea de la Alba Iulia. 1651*, Alba Iulia, 2001, p. 37–45.
Mutalâp, Daniar, Emanuela Timotin 2026, *Prima traducere românească a* ***Imnului Acatist****. O redacție din scriptoriul Bisericanilor*, în Emanuela Timotin *et. al.,* ***Imnul acatist*** *în literatura română din veacul al XVII-lea*, București, p. 19–69.

Onișor, Remus 2001, *Considerații teologice asupra* ***Psaltirii***, în ***Psaltirea*** *de la Alba Iulia. 1651, tipărită acum 350 de ani sub păstorirea lui Simion Ștefan, Mitropolitul Ardealului, și văzând acum din nou lumina tiparului cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei*, Alba Iulia, p. 21– 33.

Ștrempel, Gabriel 1987, *Catalogul manuscriselor românești. B.A:R. 3101–4313*, vol. III, București.

APA CERTĂRII (« LES EAUX DE MÉRIBA ») DANS LES PSAUTIERS ROUMAINS DES XVIE ET XVIIE SIÈCLES : VARIATION LEXICALE ET FILIATION TEXTUELLE

(Résumé)

À partir des versions roumaines du *Psautier* des XVIe et XVIIe siècles, l'auteure propose une analyse comparative d'une expression biblique singulière désignant un lieu et présentant de nombreuses variantes selon les textes : *apa de ceartă*, *apa de împutare*, *apa împutată*, *apa ocărâtă*, *apa de prigoană*, *apa strigariei*, *apa de price* et d'autres formes appartenant au champ sémantique du conflit verbal. Loin de constituer une simple image poétique, cette expression renvoie à l'épisode de la révolte du peuple d'Israël contre Moïse et, implicitement, contre Dieu. Dans les *Psaumes*, elle fonctionne comme un symbole de la désobéissance et de l'épreuve de la foi. L'étude met en évidence à la fois la liberté des traducteurs et des réviseurs dans le choix des équivalents roumains destinés à rendre l'expression slavonne **вода прѣпѣканиꙗ** et la continuité de certaines réinterprétations sémantiques déjà présentes dans les traditions grecque et slavonne. La répartition des variantes fournit également des indices utiles pour l'établissement des relations de filiation entre les anciennes versions roumaines du *Psautier*. Une attention particulière est accordée au *Psautier d'Alba Iulia* (1651), qui introduit la forme *Meriba*, témoignant d'un recours à la tradition hébraïque. L'ensemble de ces observations met en lumière les processus de transmission, de réinterprétation et d'adaptation d'un toponyme biblique dans l'ancienne tradition roumaine.

Cuvinte-cheie: *Psaltire*, variație lexicală, filiație textuală, traduceri biblice, slavonă, calc frazeologic, *apa de ceartă*, Meriba.

Mots-clés : *Psautier*, variation lexicale, filiation textuelle, traductions bibliques, slavon, calque phraséologique, *Eaux de Méribа*, Méribа.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române,
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
maria.istrate10@gmail.com